

„Ex libris Land” – A magyar ex libris múltjának meghatározó eseménye, a XIII. Nemzetközi Ex Libris Kongresszus

VASNÉ TÓTH Kornélia

Bevezető

2020 végén volt 50 éve, hogy először került sor Magyarországon nemzetközi ex libris kongresszus megrendezésére.

Az ex libris mint önálló műfaj már a XIX. század végén létjogosultságot nyert hazánkban, 1903-tól az alkotások kiállításán is megtekinthetők voltak. Ezzel egyidejűleg növekedett a gyűjtők száma, valamint kialakult a műfaj jellemzőit kutatók nyomán az ex librisekre vonatkozó tudományos diskurzus. 1932-ben megalakult a Magyar Exlibrisgyűjtők és Grafikabarátok Egyesülete (MEGE), majd a II. világháború után, 1959-től a Kisgrafika Barátok Köre (KBK), amely gondot fordított nemcsak a hazai népszerűsítésre, de a külföldi kapcsolatok ápolására is. Az eredményes munkának köszönhetően *Paul Pfister*, neves francia ex libris gyűjtő Magyarországot „Ex libris Land”-nek nevezte, ezzel is méltatva az itthoni ex libris készítőik széles táborát, illetve köszöntve Magyarországot annak kapcsán, hogy megkapta a nemzetközi kongresszus rendezési jogát. 1970-ben a *XIII. Nemzetközi Ex*

Libris Kongresszus gazdag programmal, több fővárosi és vidéki helyszínen, többek között az Országos Széchényi Könyvtár és az Egri Megyei Könyvtár együttműködésével valósult meg.

A kongresszus – és az ex librisek – a kultúra követeiként kapukat nyitottak egyrészt Magyarországra, másrészt lehetőséget teremtettek kapcsolatok építésére, a résztvevő országok művészetének, művészetkedvelőinek megismerésére. A nemzetközi esemény hosszú távú hatást gyakorolt a műfaj hazai fellendülésére, szélesedett a gyűjtők köre, máig hatóan meghatározó szerepet töltött be a magyar ex libris életben. Mivel Magyarország azóta sem rendezett ilyen kongresszust, ez tovább növeli az 1970-es események jelentőségét és horderejét mind hazánk, mind a külföld szemében – amikor a nemzetközi ex libris szervezet (a FISAE) hozzájárulása mellett a belső (személyi és anyagi) feltételek is adottak voltak egy ilyen nagy horderejű rendezvény lebonyolításához. A cserekapcsolatok a személyes találkozások révén mind bel-, mind külföldön felélénkültek, több évtizedre szólóan.

Napjaink hazai ex libris életének is nagy lendületet adna egy újabb nemzetközi kongresszus megrendezése, ezt némileg helyettesítik a kiírt nemzetközi ex libris pályázatok, kiállítások, például a KBK megalakulásának 60. évfordulójára (2019) meghirdetett. Emellett az ex libris élet ápolásában fontos szerepet tölt be a kisgrafikakör fóruma, a *Kisgrafika* folyóirat, mely a külföld számára és a külföldről is tudósít.

Az ex libris műfaj színváltása a XIX–XX. század fordulóján

Az ex libris (könyvjegy) eredeti funkciójában a könyvhöz kötődött, a könyvet díszítette, a könyvművészettel és a bibliofiliával együtt virágzott és újult meg. Az ex libris kifejezés jelentése is erre utal: *könyvei közül való, könyveiből*. A műfaj életében a XIX–XX. század fordulója, a szecesszió mint nemzeti kereteket átlépő stílusirányzat hozott radikális változást, az ex libris ekkor, felszabadulva a könyvhöz kötöttségtől, fokozatosan önálló gyűjtés tárgyává vált.

Varjú Elemér (1873–1944) művelődéstörténész már 1895-ben – a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára által 1876-ban indított első magyar könyvtári szakfolyóirat, a *Magyar Könyvszemle* hasábjain – hangsúlyozta az ex librisek művelődéstörténeti jelentőségét,¹ possessor-szemléletű, tulajdonoskategóriákat előtérbe helyező vizsgálatának fontosságát. Az 1903-as első magyar ex libris kiállítás kapcsán pedig leszögezte: „Az ex libris, magyarul könyvtárjegy épen azokhoz az apró emlékekhez tartozik, a melyeket mi magyarok mint nem eléggé tudományos valamit eddig csak mellőzésünkre tartottunk érdemesnek. Bizonyosan sokan vannak közöttünk, a kik nem ismerik, még többen, a kik, ha tudják micsoda, nem sejtik, mi haszna s célja van ez apró papírlapocskák gyűjtésének, fel nem foghatják, hogy foglalkozhatik velük valaki komolyan s különösen azt nem, miért rendeznek még kiállítást is belőlük.”²

Rozsnyay Kálmán (1872–1948) színész, újságíró, grafikus művészeti íróként is sokat tett az ex libris népszerűsítéséért a századforduló, századelő Magyarországon. *Újabb magyar ex librisek*³ címmel 1904-ben hírt adott többek között az Iparművészeti Múzeum 1903-as kiállításáról, de már 1902-es *Ex libris*⁴ című cikkében – a külföldi példa nyomán – ex libris alkotásra biztatta a híresebb magyar grafikusokat, és a készítésben, sőt a gyűjtésben is jó példát mutatott. Az új szellemű ex libris megteremtését szorgalmazta, melynél nem az az elsődleges, hogy illeszkedjék

a könyvbe; szerinte az ex libris önálló műfaj. Az angol, német, francia egyesületek példájára hazai gyűjtőegyesület megalapítását javasolta.

Diamant Izsó (1886–1944) erdélyi magyar közgazdász, újságíró, műgyűjtő, az osztrák ex libris társaság és az 1909-ben megalakuló hazai Szent-György-Czéh Magyar Amatőrök és Gyűjtők Egyesülete tagja, lelkes ex libris gyűjtő az I. világháború idejének könyvtárosi szaklapjában, a *Könyvtári Szemle* 1916. évi egyik számában nagyon egyedi stílusban fogalmazta meg az ex libris „életrajzát”, könyvektől való részleges elszakadásának folyamatát: „Apját, anyját nem ismerjük, de tudjuk, hogy előkelő, ős család sarja, a szentviz alá Albrecht Dürer tartotta, s mesterei többek között id. Lucas Cranach, Jost Amman és ifj. Holbein voltak. Alakra kicsiny és jelentéktelen, annál gazdagabb és változatosabb belső értékre; modora szerény és tartózkodó, gyakran szomszédai, sőt rokonai sem ismerték; a zajos életet nem szerette és csak könyvek társaságában volt otthonos. Ugy látszik, mintha mesterei hosszú életre való erőt plántáltak volna beléje, melynek révén még akkor is teljes erőben levőnek hitték, mikor fénykorát már régen túlélte és gyakran csak tengette életét. Tetszhalott is volt jó ideje és egy idegen, aki őt félreismerve, rokonnak vélte, támasztotta fel negyven évvel ezelőtt. Ekkor magára eszmélt, megemberelte magát, zárkózott természetével felhagyott, a könyveket ugyan ezután is szerette, de már nem bujta őket annyira, mint annakelőtte, társaságba is elegyedett, kereste a nyilvánosságot, sőt a népszerűség gondolatával is kacérkodott és ime, megfiatalodva, megerősödve új szokásokkal, új allűrökkel, s friss vérrel az ereiben új életbe kezdett.”⁵

Siklóssy László (1881–1951) – ügyvéd, műgyűjtő, a Szent-György-Czéh vezetője – 1918-ban a következő, az ex libris szerepváltozására utaló megállapítást tette: „Van ember, akinek van könyve, de nincs könyvjegye, és van ember, akinek van ex librise, de nincs könyvtára, sőt könyve sincs.”⁶ Azaz a könyvjegy fokozatosan, túlnőve eredeti hivatásán, önálló gyűjtésre is érdemes műalkotássá, quasi ex librisszé – egyúttal művészettörténeti értékei mellett egyre szélesebb spektrumú kutatások tárgyává vált.

Ezzel egyidejűleg bontakozott ki az ex librisológia tudománya: neves teoretikusok, szakírók, bibliográfusok foglalkoztak a műfaj jellemzőivel, közülük *Galambos Ferenc*, *Szij Rezső*, *Semsey Andor*, *Nyireő István* és *Bélley Pál* nevét emelem ki. A szakirányú cikkeket gyűjti egybe *Galambos Ferenc A magyar ex libris irodalom bibliográfiája (1920–1970)* című műve.⁷

A századelőn a Szent-György-Czéh Magyar Amatőrök és Gyűjtők Egyesülete grafikai szakosztálya, a két világháború közt az 1932-ben Budapest központtal megalakuló Magyar Exlibrisgyűjtők és Grafika-barátok Egyesülete (MEGE),⁸ illetve az 1935-ben Debrecenben létrejövő Ajtósi Dürer Céh tömörítette a kisgrafika kedvelőit. A második világháború utáni átmeneti megtorpanást követően, 1959. április 25-én alakult meg grafikusokból és ex libris gyűjtőkből a Kisgrafika Barátok Köre (KBK).⁹ Az elnök *Soó Rezső* professzor, a művészeti vezető *Stettner Béla*, a titkár *Réthy István* lett. A jelenleg is működő kör programjai közt szerepel a magyar kisgrafikaélet fellendítése, állandó gondozása. E cél érdekében pályázatok kiírását, kiállítások rendezését, kisgrafikai évkönyv megjelentetését szorgalmazzák, emellett a művészetbarátok taborának bővítését, a gyűjtők kedv fokozását, a külföldi kapcsolatok elmélyítését, a magyar kisgrafika ismertetését bel- és külföldön.¹⁰ 1962-től Galambos Ferenc szerkesztésében saját folyóiratot is megjelentettek *KBK Értesítő*, majd *Kisgrafika Értesítő* (napjainkban *Kisgrafika*)¹¹ néven. A szaklapban a magyar kisgrafikai események, kiadványok mellett rendszeresen kitekintettek a külföld felé, ismertetve az ottani kiállításokat, könyvmegjelenéseket; a lap francia – később német, angol nyelvű – rezüméi a hazánkról való tájékozódást könnyítették meg a külföld számára.

Nemzetközi ex libris élet, kongresszusok, a FISAE megalakulása

Az ex libris élet nemzetközi összefogása, koordinálása, a csereforgalom élénkítése érdekében a nemzetközi kongresszusok gondolatát a Comóban élő olasz építészmérnök, *Gianni Mantero*, a világ egyik legismertebb ex libris gyűjtője vetette fel a második világháború utáni években.¹² Az ötlet kedvező fogadtatásra talált, így 1953-ban megrendezték az első nemzetközi ex libris kongresszust Kufsteinben (Ausztria). 1953 és 1962 közt évente, majd 1962-től kétévente tartottak kongresszusokat. A hetedikig csak az ún. tőkés országok voltak a vendéglátók, Svájc (Lugano, 1954), Belgium (Antwerpen, 1955), Német Szövetségi Köztársaság – NSZK (Frankfurt am Main, 1956), Hollandia (Amszterdam, 1957), Spanyolország (Barcelona, 1958), Ausztria (Bécs, 1960). A szocialista országok képviselésében a Német Demokratikus Köztársaság rendezett először kongresszust 1961-ben (Lipcse). Ezt követően a tőkés Franciaország (Párizs, 1962), majd a szocialista Lengyelország

(Krakkó, 1964), 1966-ban ismét egy tőkés ország, az NSZK (Hamburg) vállalta a rendezést.

Bár a Kisgrafika Barátok Köre tagjai az 1960-as bécsi kongresszuson még nem vettek részt, az 1961-es lipcsein már szép számban jelen voltak.¹³ Az 1966-os, XI. nemzetközi találkozóra érkező magyar küldöttek nagy esemény részesei lehettek: Hamburgban az ex libris társaságok nemzetközi összefogásával megalakult az Ex Libris Egyesületek Nemzetközi Szervezete, a FISAE (*Fédération Internationale des Sociétés d'Amateurs d'Exlibris*), melyhez a magyar egyesület azonnal csatlakozott. A FISAE az osztrák, belga, dán, spanyol, francia, holland, magyar, olasz, lengyel, portugál, svéd, cseh, német (NSZK, NDK) tagegyesületek¹⁴ közös elhatározása nyomán született. Az alapszabályt elfogadó 1966-os hamburgi kongresszuson a Kisgrafika Barátok Köre küldöttei *Szölgvény Pál* mérnök és *Rákóczy Ferenc* grafikus voltak.¹⁵ Az elfogadott okmány alapján a FISAE célja az ex libris népszerűsítése, művészi értékének, megbecsülésének emelése, az egyes nemzetek ex libris egyesületeivel való együttműködés, kiállítások rendezése, kétévente nemzetközi kongresszusok szervezése; emellett elő kívánja segíteni a gyűjtők és művészek kapcsolatát, többek között cserelisták, egyéb kiadványok megjelentetésével.

A következő, 1968-as nemzetközi kongresszus rendezését tőkés ország (Olaszország, Como) kapta, ilyen előzmények után jutott hazánkra 1970-ben a kongresszus lebonyolításának joga, az NDK és Lengyelország után a harmadik szocialista országgént. *Imolay dr. Lenkey István* (1941–2019) könyvtáros, ex libris gyűjtő a következőképp fogalmazta meg a kongresszusok gyakorlati jelentőségét: „A kongresszusok szervezői által rendezett kiállításokra küldött ex librisek és kisgrafikák száma és minősége, témája és technikai kivitele mutatja meg a legjobban, hogy egy-egy nemzet jelen pillanatban hol áll, mit tud letenni e nagy család asztalára abból, ami szelleméből, képzettségéből, alkotó fantáziájából kikerül.”¹⁶

A XIII. Nemzetközi Ex Libris Kongresszus (1970, Budapest) rendezése, résztvevői

Az „Ex libris Land” megjelölés Magyarországra vonatkozóan *Paul Pfister* (1908–1985)¹⁷ francia professzortól, német nyelv és irodalom szakos tanártól, jeles ex libris gyűjtőtől, szakírótól származik, aki többször is járt hazánkban, Magyarországot második otthonának tekintette. Az „Ex libris Land” kifejezéssel az ex libris készítőik gazdag taborára és arra utalt,

hogy Budapest 1970-re megkapta a *XIII. Nemzetközi Ex Libris Kongresszus* rendezési jogát.

„1970. november 5. minden időkre emlékezetes dátuma marad a magyar exlibris történetének: első ízben találkoznak nálunk a világ exlibris művészei, gyűjtői és grafikusbarátai. Tekintettel a rendezésre aspiráló egyesületek számára, ennek a nemzedéknek nem igen lesz része még egyszer hasonló eseményben”¹⁸ – nyilatkozott Semsey Andor (1917–1986) jogász, művészeti szakíró, ex libris gyűjtő, a budapesti kongresszus elnöke 1970 augusztusában. Igaza lett, azóta sem került sor ilyen horderejű nemzetközi ex libris seregszemlére hazánkban.

A nemzetközi jelleg tág kontextusba helyezi a magyar ex libris élet e csúcsponti eseményét, melyet többféle aspektusból vizsgálva képet kaphatunk a hazai gyűjtők-grafikusok külfölddel való kapcsolati hálójának irányairól, módosításairól (levelezés, személyes látogatás, grafikák cseréje stb.), a megrendezett kiállításokról. A kiadott kötetek betekintést nyújtanak az akkori nemzetközi kisgrafikaéletbe, a gyűjtés mikéntjébe. A budapesti kongresszus lehetőséget adott a tőkés és szocialista országok közti kapunyitásra, kapcsolattartásra, egymás kultúrájának, művészi törekvéseinek megismerésére, egy tágabb Európa-kép kialakítására. Az 1970-es seregszemle résztvevői a korabeli művésznemzedék és az ex libris gyűjtő értelmiségiek, köztük jogászok, tanárok, könyvtárosok, orvosok, tudósok, művészettörténészek, papok voltak, akik az ex libris műfaján keresztül a kultúra követőivé váltak. A helyszíneket tekintve a rendezvények, kiállítások lebonyolításában a múzeumok mellett fontos szerepet játszottak a budapesti és vidéki könyvtárak, köztük az Országos Széchényi Könyvtár. Egy Magyarországon megrendezendő kongresszus gondolata már a lipcsei (1961), párizsi (1962), majd krakkói (1964) kongresszuson is felvetődött. Réthy István, a KBK titkára 1966 júliusában Gerhard Kreyenberghez, a hamburgi *XI. Nemzetközi Ex Libris Kongresszus* elnökéhez írt levelében ismételtelen felvetette a kérést, hogy a következő, XII. kongresszus helyszíne Magyarország legyen. Mindezt a következőkkel indokolta: „A krakkói kongresszus annak figyelembevételével, hogy a kapitalista és szocialista országok felváltva rendezhessék meg kongresszusait, úgy határozott, hogy a hamburgi kongresszus után sor kerülhet a XII-ik kongresszus budapesti megrendezésére. [...] A magyar kisgrafika multja és jelenje, valamint Budapest szép fekvése lehetővé teszi egy szép programmal összehangolt kongresszus megrendezését. – Magyarországon az exlibrisgyűjtés

terén 1907. óta van szervezeti élet s a mai KBK Európa egyik legnagyobb létszámú exlibris gyűjtő egyesülete. [...] A kongresszussal kapcsolatosan tervbe vettük az első budapesti nemzetközi grafikai biennálé és az ezzel kapcsolatos grafikai szinposzion megrendezését. – Továbbá szándékunkban áll megrendezni a szokásos nemzetközi exlibris kiállítást, a Budapesti Szépművészeti Múzeum külföldi grafikai, valamint a Magyar Nemzeti Galéria magyar grafikai anyagának bemutatását. – Szórakoztató programunkba tervbe vettünk egy balatoni kirándulást, valamint hajókirándulást a Duna kanyarba (Visegrád, Esztergom).”¹⁹ Mivel az 1968-as helyszín Como lett, a magyar egyesület továbbra is fenntartotta igényét az azt követő kongresszus megrendezésére. A korábbi két, tőkés országban (NSZK, majd Olaszország) tartott kongresszus után immár szocialista ország volt az esedékes rendező. „Még az ülés előtt a csehszlovák delegáció vezetője közölte velem, hogy bár Prága is igényt tartott volna a rendezésre, javunkra lemondanak és támogatják bejelentésünket. Így a 16 tagú egyesület delegáltjainak döntése egyhangulag Budapestre esett”²⁰ – emlékezett vissza Semsey Andor, a XIII. NELK (Nemzetközi Ex Libris Kongresszus) elnöke a Comóban történetekre, és francia nyelvű levélben intézett felhívást a világ ex libris szervezeteihez, invitálva őket a magyarországi kongresszuson való részvételre. (1. kép)

1. kép

A XIII. Nemzetközi Ex Libris Kongresszus emblémája
Forrás: *Kisgrafika Értesítő*, 9.(1970) 3., p. 722.

A FISAE elnökségébe az elnök, két elnökhelyettes, a titkár és a pénztáros tartozik. A tisztviselők a két évente

rendezendő kongresszusokhoz igazodva változnak, ugyanilyen időközönként. Az aktuális elnököt, titkárt és pénztárost az a tagesület jelöli, mely a következő kongresszust megrendezi. A két alelnököt a FISAE küldöttközgyűlése választja. Mindannyiuk megbízatása a következő kongresszus befejezéséig tart. Így lett 1968–1970-ig, a hazánkban megrendező kongresszusig a FISAE elnöke Semsey Andor, az első alelnök az olasz Gianni Mantero, a második a német Gerhard Kreyenberg, a titkár Réthy István és a pénztáros *Illyés Sándor László*.²¹

A kongresszus előkészítése nagy feladatot rótt a Kisgrafika Barátok Körére, melynek szervező munkáját a Művelődésügyi Minisztérium, a Művészeti Szakszervezetek Szövetsége, a Kultúrkapcsolatok Intézete és egyéb szervek segítették. Még a comói kongresszuson – ahol a magyarok képviseletében 12 fő (köztük Semsey Andor, *Fery Antal*) vett részt – több külföldi jelezte, hogy nem az eddig szokásos nyári, hanem az őszi, szeptember eleji időpont lenne a legkedvezőbb a magyarországi esemény megrendezésére.²² A szervezők – rajtuk kívülálló okok miatt – az eredetileg tervezett 1970. szeptember 3–6. helyett november 5–8-ra tették át a kongresszus időpontját, ami miatt a részvétel sajnálatos módon jelentősen lecsökkent. Semsey Andor elnök 370 főt,²³ Réthy István titkár 400 főt²⁴ említ az eredeti, szeptemberi létszámként. Galambos Ferenc bibliográfus, ex libris gyűjtő, a *Kisgrafika* folyóirat szerkesztője levelezésében a következő számadatot találjuk: „A kongresszus résztvevőinek száma kb. 140 volt, szemben a szeptemberre jelentkezett 430 fővel.”²⁵ Bár az egyes források eltérő adatot közölnek, mindegyik rekordlétszámot jelentett volna, tekintve, hogy az előző, nagyon jól sikerült comói kongresszuson 260 művész és gyűjtő sereglett össze.²⁶

A novemberben ténylegesen résztvevők listájából²⁷ kiderül, hogy végül 148 fő regisztrált, 16 országból. A többség, 117 fő szocialista országokból érkezett, a szervező Magyarország (57) mellett a résztvevők:²⁸ Lengyelország a legtöbb fővel (29), majd Csehszlovákia (13), a Szovjetunió (6), a legkevesebb fővel a Német Demokratikus Köztársaság (5), Jugoszlávia (4) és Románia (3). A tőkés országokból 31-en érkeztek, Olaszország (8) képviseltette magát a legnagyobb arányban, aztán az NSZK (5), Franciaország (4) következett, majd Belgium, Svájc, Dánia, Ausztria (3–3), végül Anglia és Spanyolország (1–1 fő).²⁹ Az összes adatot tekintve a lengyelek jöttek a legnagyobb számban, aztán a csehszlovákok, az olaszok,

s ezután következtek a Szovjetunió (a moszkvai Ex Libris Klub) képviselői.

A magyar grafikusok közül jelen volt többek között *Bordás Ferenc*, *Fery Antal*, *Kékesi László*, *Kopasz Márta*, *Korda Béla*, *Kőhegyi Gyula*, *Moskál Tibor*, *Nagy Árpád Dániel*, *Nagy László Lázár*, *Rákóczy Ferenc*, *Stettner Béla*, *Takács Dezső*, *Tempinszky István*, *Várkonyi Károly*, *Vertel József*. Közülük Kőhegyi Gyulát még napjainkban is a KBK aktív tagjai közt tudhatjuk, és Takács Dezső pécsi grafikus is él. A magyar gyűjtők táborából az egri *Ebergényi Tibor* könyvtárigazgató, *Katona Gábor* esztergomi ügyvéd, a pécsi *Kovács József* és *Szentesi Flórián*, a budapesti *Gombos László*, *Illyés Sándor László* és neje, *Reisinger Jenő* (és Péter nevű fia), *Réthy István*, *Semsey Andor* és neje, lánya, továbbá *Soós Imre*, *Szigeti István* neveit emelem ki. Közülük Gombos László és a 2019-ben 100. életévét betöltő *Semsey Andorné* napjainkban is a kör tagja. A regisztrált résztvevőkön kívül a konferencia létrejöttében, lebonyolításában mások is tevékeny szerepet vállaltak. (2. kép)

2. kép

Stettner Béla linómetszete (1970), 85x102 mm.

Jelzet: ExL.H/405, OSZK Térkép-, Plakát- és
Kisnyomtatványtár

Az esemény nemzetközi jelentőségét az adta, hogy itt találkozhatott egymással az akkori európai kisgrafikai élet színe-java: a cseh *Otakar Mařík* és a lengyel *Zbigniew Dolatowski*, *Wojciech Jakubowski* grafikusművészek, a német *Oswin Volkamer* grafikus, *Axel Leier* cottbusi gyűjtő, Romániából *Gy. Szabó Béla* és *Mottl Román Pál* grafikusok, valamint *Emil I. Bologa* gyűjtő. A Szovjetunióból *Anatolij Kalasnyikov*,

German Ratner művészek, Jugoszláviából *Andruskó Károly* zentai nyomdász-grafikus érkezett. Az ismeretebb nevek közt említhető még a svájci *Ruth Irlet*, az olasz *Gianni Mantero* és *Rosanna Betocchi*, a francia *Paul Pfister*, a belga *Antoine Rousseau*, a dán *Klaus Rödel*, az osztrák *Ottmar Premstaller* és a spanyol *Pepita Pallé*.

A budapesti kongresszus alkalmából kiadott *Az ex libris művészei II.* című kötet³⁰ nemzetközi körképet nyújt a kisgrafika korabeli mestereiről, a magyarok közül *Diskay Lenke*, *Bordás Ferenc*, *Stettner Béla* szerepeltetésével. Külföldről a dán *Christian W. Bauditz*, a svájci *Paul Boesch*, a portugál *Dom Miguel Antonio*, a lengyel *Zbigniew Dolatowski*, a francia *Charles Favet*, a belga *Piet Janssens*, a spanyol *Antonio Olle Pinell*, a német *Herbert Stefan Ott* és *Hans Schulze*, az észt *Aune Siim*, az olasz *Remo Wolf* grafikusokat mutatták be.

A kongresszusra a szervezőbizottság *Magyar kisgrafika* címmel 500 példányban ajándékmappát is megjelentetett, melynek elkészítéséhez levélben kérte a grafikusok segítségét.³¹ A kiadványba végül 37 magyar grafikus egy-egy eredeti ex librise került be. Emellett megjelent a *Kisgrafika* című mappa 350 példányszámmal, magyar és külföldi, főként fametszetű ex librisekkel, szintén a KBK égisze alatt. Aktualizált KBK-cserelistát is kiadtak.

A vendéglátó hazai mellett több külföldi ex libris egyesület – köztük az orosz, francia, olasz, dán, német, osztrák – is ajándékmappákkal, saját kiadványokkal készült az eseményre. A dánok szöveges képes kiadványából kiemelem *Klaus Rödel* dán és német nyelvű, átfogó tanulmányát: *Det europæiske exlibris af i dag (udenfor Skandinavien) / Das heutige europäische Exlibris (ausserhalb Skandinaviens)*³² címmel, mely az akkori európai ex libris életet mutatja be, a magyarokról is méltatóan írva.

A XIII. kongresszus kiállításai, pályázati témák

A nemzetközi kisgrafikai esemény a tágabb sajtót is foglalkoztatta. A *Népszava* már kb. két héttel a kongresszus előtt, október 21-én beharangozta a főbb eseményeket. Részlet a cikkből: „*Erre az érdekes rendezvényre, a kisgrafika barátainak találkozájára kétvétenként kerül sor, felváltva egy-egy kapitalista és szocialista országban. Az idén Budapestre körülbelül 200 vendéget várnak. A Kisgrafika Barátok Körének vezetői – Réthy István titkár és Stettner Béla grafikusművész – irányítják a kongresszusi előkészületeket.*”³³ A cikkíró a továbbiakban részletezi a tervezett

fontosabb kiállításokat és kiadványokat. Hasonlóan a *Magyar Hírlap* is még októberben írt a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban tervezett kiállítás kapcsán az ex librisekről,³⁴ Semsey Andort interjúolva meg saját gyűjteményéről és a kongresszusra kiírt pályázatokról.

A novemberi kongresszusról megjelent, egyidejű híradások közül kiemelem a *Magyar Nemzet* átfogó cikkét,³⁵ mely a budapesti kiállításokat sorolja fel, és a *Békés Megyei Népiújságnak* a *Meskó Anna – Póka György* művészpárról gyulai kisgrafikai tárlatáról írt összefoglalóját.³⁶ A legrészletesebb beszámolók, cikkek a *Kisgrafika Barátok Köre* saját folyóiratában, a *Kisgrafika Értesítő* 1970. decemberi számában jelentek meg Semsey Andor, Réthy István, Soós Imre és Galambos Ferenc tollából. Emellett külföldi (francia, cseh, dán, német stb.) szaklapok is tudósítottak az eseményről.³⁷ Ezek jelentik a fő forrást az események dokumentálására, melyek közül a következőkben csak néhány momentumot emelek ki.

A jelentkezők a kongresszus emblémáját ábrázoló jelvényt (a Lánchíd képével) és többoldalas, füzet-szerű részvételi jegyet kaptak, mely minden fontos programot tartalmazott.³⁸

A központi helyszín a Fészek Művészklub (Budapest, VII. Kertész u. 36.) volt, a II. emeleten rendezték be a cseretermet is. Szállodai elhelyezésről a Royal Szállóban és fizetővendég-szobákban gondoskodtak. Az idegenforgalmi programok, kirándulások lebonyolítását (Esztergomba, Visegrádra, Egerbe) az IBUSZ Utazási Iroda vállalta magára.

A kongresszusi megnyitó november 5-én, csütörtökön 18 órakor kezdődött a Fészekben. *Varga Imre*, a művészklub igazgatója mondott köszöntőt, majd Semsey Andor nyitotta meg az eseményt, Réthy István pedig ismertette a programot.

Már másnap megtartották a delegációk ülését, melyen a FISAE két új ex libris egyesületet (a szlovént és a szlovákot) vett fel tagjai közé. Gianni Mantero a szervezet örökös tiszteletbeli elnöke lett. Az 1972-ig terjedő periódusra második alelnökké *Carlo Chiesá*t választották. Egyelőre nem született határozat az 1972-es kongresszus helyszínét illetően, a dánok még gondolkodtak, elvállalják-e a rendezést.³⁹

A kongresszus a frontális előadások helyett a súlypontot a személyes találkozásokra, kiállításokra, kiadványokra helyezte. Tárlatok várták az érdeklődőket a Magyar Nemzeti Múzeumban, a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban és az Ernst Múzeumban.⁴⁰

1970. november 6-án nyílt meg az Országos Széchényi Könyvtár rendezésében a Nemzeti Múzeum

kupolatermében a régi magyar, főként heraldikus ex libriseket és super ex libriseket bemutató, 120 lapból álló tárlat *Régi magyar exlibrisek 1521–1900* címmel. Létrehozói Nyireő István ny. könyvtárigazgató, Bélley Pál bibliográfus és Rákóczy Ferenc grafikus voltak. A régi magyar ex librisekből gazdag saját gyűjteménnyel rendelkező Nyireő maga ajándékozta 1967-ben kollekciója egy részét az OSZK Régi Nyomtatványok Tárának.⁴¹ Az 1970-es tárlatra szerkesztésében katalógust is megjelentettek, a borítón *Teilnkes János* valószínűsíthetően az 1520-as években készült ex librisével, mely egyike volt a kiállított lapoknak. (3. kép)

3. kép

Hans Teilnkes von Prespurg, 75x75 mm.

Jelzet: RNYT Exl. 460, OSZK Régi Nyomtatványok Tára

A kiadvány mellékleteként a nemzeti könyvtárat alapító *Széchenyi Ferenc* címeres ex librise szerepelt, melyet a kongresszus alkalmából, az eseményre utaló szöveggel ismét fába metszett *Fery Antal* szerencsi grafikus. (4. kép)

A katalógus előszavában ezt olvashatjuk: „*E kiállítás fő része [...] a kisgrafikáink sorozata, mely az e téren uttörő német könyvtárjegyek legkorábbi példányai után kevéssel, másodikkal indult meg. Mert 1521-ben, vagy 1522-ben készítette Nürnbergben az ott hivatalos uton járt Werbőczy István országbíró számára Dürer Albert fametsző műhelye azt a legelső magyar különlapos könyvtárjegyet, amelynek felnagyított fényképe kiállításunkat díszíti. – Ugyanigy mutatjuk be a XVII. századból eposzköltő nagy hadvezéreink, Zrínyi Miklós gróf és az ellenreformációban*

4. kép

Fery Antal fametszete (1970), *Széchenyi ex libris* hasonmás, 95x65 mm (szöveggel: 115x79 mm.)

Forrás: *Régi magyar exlibrisek 1521–1900* című katalógus melléklete.

nagy szerepet játszott katolikus egyházfő, Pázmány Péter esztergomi érsek könyvtárjegyét is. Az eredetiben itt kiállított kisgrafikáink száma – helyhiány miatt – csak mintegy nyolcadrésze az 1900 előtti soknak. [...] A XIX. század végi néhány lapunk pedig már azt az éles határvonalat érinti, amelynél az egyre önállóbb stílusú ex libris grafika új megoldásokat keresett.”⁴²

Szőlő és bor az ex libriseken címmel a Vajdahunyad vára, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum egy tematikus tárlatnak adott otthont, melynek anyagát *Lippóczy Norbert* – Lengyelországba elszármazott gyűjtő, tarnóvi mezőgazdasági mérnök – gyűjteményéből állították össze. Ő így vallott az ex librisekhez való viszonyáról: „Az ex-libris gyűjteményem összegyűjtését a szőlőhegyekkel koszorúzott gyönyörű Tokaj-hegyalja sugallta, amely egyben a szőlőházam is, ahol családom két évszázadon át foglalkozott szőlőműveléssel. Én magam, ma szőlőföldemtől messze, a tradicionálisan testvéri Lengyelországban

élek, ott teremtettem magamnak egy miniatűr világot metszetekből, könyvekből, ex librisekből és egyéb apróságokból.”⁴³ A tárlatra egy nivós katalógus is készült 781 mű tételes felsorolásával, a kötet végén reprodukciókkal.⁴⁴

A legjelentősebb az Ernst Múzeumban megrendezett *Nemzetközi Ex Libris és Kisgrafikai Kiállítás* volt, mely 18 ország 163 művészenek a legutóbbi években készült legszínvonalasabb alkotásait mutatta be, így méltán bizonyult az akkori európai kisgrafika nemzetközi seregszemléjének.⁴⁵ Ezen kiemelkedő számban szerepeltek Lengyelországból (24), a Szovjetunióból (23), Csehszlovákiából (17), Olaszországból (10) és Franciaországból (10). Kevesebb fővel Belgiumból (8), az NDK-ból (6), az NSZK-ból (5), Ausztriából (5), a többi országból ennél is kisebb arányban. A tárlat átfogó képet nyújtott az akkori európai kisgrafikai élet fejlődéséről, főbb irányairól, melyben a magyar anyag (39 grafikustól) is jól megállta a helyét. A kiállítást Fery Antal rendezte, a katalógus összeállításában közreműködtek: *Hajós Éva*, *Rákóczy Ferenc*, *Reisinger Jenő*, *Réthy István* és *Semsey Andor*.

Az Ernst Múzeumban nyert elhelyezést a kongresszus tiszteletére meghirdetett három nemzetközi (és három magyar) pályázat anyaga is.⁴⁶ A grafikusok számára kiírt pályázati témák a következők voltak: *Budapest, a XIII. Nemzetközi Ex Libris Kongresszus városa; Emléklap Bartók Béla halálának 25. évfordulójára; Bor és szőlő az ex libriseken*.⁴⁷ A díjkiosztót a nagy nemzetközi kiállítás megnyitójával kötötték össze. Réthy István üdvözlő szavai után *Demeter Sándor*, a Kulturális Kapcsolatok Intézetének alelnöke nyitotta meg a kiállítást, mintegy 500 érdeklődő jelenlétében. Majd a tizenöt tagú nemzetközi zsűri elnöke, *Lengyel Lajos* – Kossuth-díjas grafikus, a Kossuth Nyomda igazgatója – nyújtotta át a pályadíjat nyert művészeknek *Nagy Zoltán* budapesti panorámát ábrázoló rézkarcoklevelét és a díjakat.⁴⁸

Budapest-témában első díjat nyert *Anatolij Kalasnyikov*, a második helyezett *Vincas Kisarauskas* (mindketten a Szovjetunióból), a harmadik a dán *Christian Blaesbjerg* lett. A kongresszusra készült, gyűjteményekben fellelhető ex librisek közt dominálnak a Budapestet témául választó grafikák. A főváros sajátos szimbolikus jelentőséggel bír a magyar nemzet önképében és a külföld szemében is. Az ex librisek narratívájában komplexen összekapcsolódik a helyszín (Budapest), az esemény (a kongresszus) és a készítettő, illetve a készítő személye. Utóbbiak között a magyarok mellett nagy arányban találhatók

külföldiek is. A grafikákon szereplő budapesti épületek, műemlékek: az Országház, a budai Várnegyed, a Mátyás-templom, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Magyar Tudományos Akadémia székháza, az Operaház, a Lánchíd, a Margit híd, az Andrássy út nevezetes épületei.⁴⁹ A hazánkra az „Ex libris Land” kifejezést alkalmazó Paul Pfister professzor ex librisén *Andruskó Károly*tól a Duna-hidak szerepelnek. Kiemelkedő az ukrán *K. Sz. Kozlovskij* által Réthy István, a Kisgrafika Barátok Köre akkori titkára részére készített kongresszusi lap, melyen montázsszerű elrendezésben a Hősök tere, a Szabadság-szobor, a Parlament, a Halászbástya és a Lánchíd egyaránt fellelhető.⁵⁰ Ennek többféle változata is készült. A Mátyás-templom egyik legsikerültebb ábrázolása *Anatolij Kalasnyikov* a *XIII. Nemzetközi Ex Libris Kongresszus*ra készített fametszetű ex librise,⁵¹ emellett az Országházat is ő örökítette meg az egyik legkülönlegesebb megformálásban, így joggal érdemelte ki az első helyezést a „Budapest” kategóriában. (5. kép)

5. kép

Anatolij Kalasnyikov fametszete, 132x42 mm (1970, Mátyás-templom).

Jelzet: Exl.N/303, OSZK Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtár

Külföldről említhető még German Ratner moszkvai grafikusművész Szölgyémy Pál nevére készült metszete, a Duna-hidakkal. A magyar alkotók közt többek között Fery Antal, Andruskó Károly, Stettner Béla, Dániel Viktor, Moskál Tibor, Vertel József és Kertes-Kollmann Jenő készített a fővárosunkat megőrkítő kongresszusi ex libriseket. A Mátyás-templom és a Halászbástya egyik legfinomabb művé bemutatása Vertel József alkotása az osztrák *Alma Petz*⁵² nevére. Az osztrák tanárnő férjével sokszor járt Magyarországon, szívélyes barátság fűzte több művészünkhöz, gyűjtőnkhez, mecénási kapcsolata ezen túl Japántól Spanyolországig terjedt. Amatőr alkotóként maga is készített ex libriseket; 300-nál több, saját nevére készült könyvjegyet mondhatott magáénak, melyek közt magyar témaként a villányi pincesor, Pécs, Tokaj, Eger is szerepel a lapokon. Hazánkhoz való kötődését és a kisgrafikai műfaj szeretetét mutatja, hogy még a Kisgrafika Barátok Köre tagjai közé is belépett. Helmer Fogedgaard dán gyűjtő, könyvkiadó és lapszerkesztő, a világ egyik legnagyobb ex libris gyűjteményének tulajdonosa⁵³ részére a XIII. kongresszus alkalmából szintén a Mátyás-templomot ábrázoló ex libris készült, Kertes-Kollmann Jenő alkotása. Kovács József pécsi gyűjtő, nyomdász – a későbbiekben, 1979-től a pécsi kisgrafikakör titkára – az 1970-es ex libris kongresszusra több ex librist készíttetett a nevére szólóan, köztük a Mátyás-templomot ábrázolót (grafikus: Kollmann Jenő). Stettner Béla mozaikos alkotását Budapest főbb nevezetességeivel Balázs György számára metszette. Moskál Tibor látképén a Dunát látjuk, középpontban az Erzsébet híddal.

A Bartók-pályázat helyezettjei, a díjak sorrendjében: Diskay Lenke, *Grazina Didelytė*, Anatolij Kalasnyikov, utóbbi kettő a Szovjetunióból. Diskay lapjai közül kiemelem Bartók Béla egyik legismertebb műve, a *Cantata Profana (A kilenc csodaszarvas)* nyomán készült fametszetű grafikát. A lap – többek mellett – megtalálható az OSZK Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtár ex libris gyűjteményében.⁵⁴ (6. kép)

A szőlős-boros témájú lapoknál az első helyezett Anatolij Kalasnyikov, a második Kékesi László, a harmadik a litván *Antanas Kmieliauskas* lett, különdíjat kapott a lengyel *Małgorzata Korolko*.⁵⁵ Kalasnyikov lapján Magyarország egyik történelmi borvidékére, Egerre utalóan a minaret látható, szőlőindákkal körülfonva. Kékesi László grafikája a vár előterében borozó magyar és török katonával szintén Egert idézi. A három pályázat kilenc díjából a nemzetközi zsűri

hatot a Szovjetunióból érkezett művésznek ítelt oda, Anatolij Kalasnyikov mindhárom pályázaton helyezett lett.

6. kép

Diskay Lenke fametszete, 125x80 mm (1970,
In memoriam Bartók Béla).

Jelzet: Diskay/170, OSZK Térkép-, Plakát-
és Kisnyomtatványtár

A csak magyar művészek részére meghirdetett pályázatok (*Ötszáz éves a magyar könyvnyomtatás; Internationaler Buchkunst-Ausstellung Leipzig 1971; Dürer*) közül a Dürer-témában osztottak díjakat, ezeket Maurer Dóra, Diskay Lenke és Ágotha Margit kapták.⁵⁶

A budapesti rendezvények mellett vidéken is voltak kísérő kiállítások, az Egri Megyei Könyvtárban a két világháború közti magyar ex libris művészetről, a KBK pécsi csoportja Kalasnyikov kisgrafikáiból, a keszthelyi Balatoni Múzeum Poór Ferenc gyűjteményéből rendezett tárlatot. Gyulán Meskó Anna és Póka György ex libriseiből nyílt bemutató.⁵⁷ Az egri tárlat a könyvtár előcsarnokában volt megtekinthető, jórészt fametszetű lapokat mutattak be többek között Vadász Endre, Drahos István, Buday György, Fery Antal, Varga Mátyás, Bordás Ferenc grafikusok

műveiből, főként az 1930-as évekből.⁵⁸ Galambos Ferenc ajánlotta fel e grafikákat a saját gyűjteményéből a kiállítás céljaira, melynek rendezésében Ebergényi Tibor könyvtárigazgatónak volt kiemelkedő szerepe. A kongresszus egri kirándulását Stettner Béla örököltette meg 1971-ben egy Ebergényi, illetve egy Réthy István nevére szóló ex librisen, az utóbbin asztalnál italozó társaság látható borospalackban, mellettük az egri minaret. (7. kép)

7. kép

Stettner Béla linómetszete, 125x85 mm.
Jelzet: Exl.R/484, OSZK Térkép-, Plakát-
és Kisnyomtatványtár

A XIII. kongresszus visszhangja, jelentősége

A résztvevők visszaemlékezései betekintést adnak a kongresszus perszonális vonatkozásaiba, az ex libris készítő grafikusok és a gyűjtők kapcsolati hálójába. Utóbbi építésében a kiállításokon túl fontos szerep jutott a grafikák cseréjének, amely az egyik legelterjedtebb módja napjainkban is egy gyűjtemény gyarapításának. A cserék révén lehetőség nyílt a nemzetek közti párbeszédre, a saját gyűjtemény külföldi lapokkal való kiegészítésére. „A naponta ismétlődő

csere külön érdekessége volt a kongresszusnak. A [...] különböző korú, nemű és nemzetiségű vendégek az éveken át gyűjtött, csináltatott lapjaikat az asztalokra kirakva cserélgettek, adtak rendeléseket új lapok készítésére, s örömmel gyönyörködtek a cserével megszerzett szép grafikai alkotásokban. A csere alkalmával térről, időről megfeledkezve a késő esti órákban oszlott szét csak a társaság”⁵⁹ – írta Réthy István, a KBK és a kongresszus titkára.

A kirándulások is fontos terepét jelentették a személyes kapcsolatok építésének, egyúttal a magyar nemzeti emlékezet, a történelmi emlékhelyek egy részét is megismertették a külföldi vendégekkel. November 7-én a Dunakanyar nevezetes városait (Esztergom, Visegrád, Szentendre) tekintették meg, az egri kirándulás pedig a kongresszus záró programja volt, fakultatív lehetőségként. A búcsúbankettre november 8-án, vasárnap 20 órakor került sor a Gundel étteremben: „A Gundel-est impozáns volt! Az egyik legnagyobb gyűjtő, a hivatalos és érdektelen felszólalások után köszöntött fel franciául, mire megindult a sarokasztalunk felé az áradat és ölelgettek, csókolgattak s olyan emberek mutatkoztak be, akikkel a rendezvényeken nem is találkoztam: Boris Bálint, a szlovák egyesület elnöke, Pier-Luigi Gerosa, az egyik legnagyobb olasz gyűjtő, Kisaraukas, a litvánok díjnyertes művésze, svájciak, franciák stb.”⁶⁰ – emlékezett Galambos Ferenc egy levelében.

Gerhard Kreyenberg, a DEG (Deutsche Exlibris-Gesellschaft) vezetője, a kongresszus alelnöke így értékelte az esemény jelentőségét: „A Kongresszusok történetében sok szép emléküink van. Szép volt a párisi, hamburgi is. A comoi kongresszus volt eddig a Mont Blanc, de a budapesti a Mont Everest ...”⁶¹ Semsey Andor, a NELK elnöke így emlékezett: „Kongresszusunk a kényszerű halasztás következtében nem lett rekordlétszámú kongresszus (mint ahogy szeptemberben lett volna), de sok más jelzőt kiértelmelt. Egy ilyen volt a »kongresszus részletekben«, hiszen már augusztus vége óta kerestek fel minket Portugáliából, Belgiumból, Franciaországból, stb. olyan barátaink, akik nem tudták programjukat módosítani és felhasználták az utazási lehetőséget, hogy művészeinkkel, gyűjtőinkkel találkozhassanak. Maga a kongresszus is tulajdonképpen napokkal a hivatalos program előtt elkezdődött: vendégeink országjárása, látogatásai, megbeszélései kedvező légkört teremtettek a kongresszus számára.”⁶²

A moszkvai Ex Libris Klub kis füzetet jelentetett meg, beszámolva a kongresszusi eseményekről. A francia szaklap, a *L'Ex-libris Français* 1970/4. számában

Paul Pfister dicsérte a magyarok vendégszeretetét és kiemelte a kiállításokat; az újság kitért a kiadványokra is. Klaus Rödel a dán és a holland lapokban értékelte a kongresszust, számos magyar ex libris reprodukcióját is közölve. A nyugatnémet *Exlibris und Kleingraphik* (Mitteilungen der DEG) című újságban Norbert Herbert Ott, a cseh Zprávyban Otakar Hradečný tárgyilagossággal beszámolt. A német folyóirat következő, 1971. áprilisi számában Gerhardt Kreyenberg felesége *A Budapesti Kongresszus egy asszony szemével nézve* címmel szubjektív hangú beszámolót írt. A belga *Graphia* folyóiratban André Gastmans értékelte a kongresszust Fery Antal és Anatolij Kalasnyikov egy-egy grafikájával kísérve.⁶³ Az olasz *Notiziario B. N. E. L.* (Bianco e Nero Exlibris) 1971. évi 18–19. számában Gianni Mantero több oldalnyi terjedelemben dicsérte a magyarok vendégszeretetét, sajnálva, hogy a kongresszus áttolódott a novemberi időpontra, és így jóval kevesebben tudtak eljönni. Kiemelte a szocialista országok magas részvételi arányát, a tőkés országoké ennél jóval alacsonyabb volt. Az érdekes, jól megszervezett programok közül újtásként értékelte a Magyar Mezőgazdasági Múzeum tematikus ex libris kiállítását.⁶⁴

A kongresszussal – Galambos Ferenc szavait idézve – „nem csak egy grafikai műfaj mai állásáról kívánunk számot adni, hanem arra is fel szeretnénk hívni a figyelmet, hogy a művész nem csak önmagának – de az egész emberiségnek felelős.”⁶⁵ E gondolat jegyében szerveződött a nemzetközi kongresszus, mely belföldön is nagy hatással volt az ex libris élet élénkülésére: a budapesti és a meglevő vidéki (szegedi, pécsi, debreceni) szervezetek mellett 1971 folyamán a Kisgrafika Barátok Körének újabb filiáléi alakultak Cegléden, majd Egerben. A nemzetközi kongresszusok újabb állomásaként pedig 1972-ben a dániai Helsingør nyújtott helyszínt a *XIV. FISAE Nemzetközi Ex Libris Kongresszus*nak, hogy a mai napig tartó hagyományként kétfévente újabb és újabb országnak adják át a rendezés jogát, immár Európa határain túl is, találkozási pontként a gyűjtőket és grafikusokat. Így válnak az ex librisek, a gyűjtők és a grafikusok utazó követekké – hazánk viszonylatában a magyar kultúra és a mai napig fennálló Kisgrafika Barátok Köre szószólóivá.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. VARJÚ Elemér. Magyar könyvgyűjtők ex librisei. == Magyar Könyvszemle, Ú. f. 3. (1895) 3., p. 194–195. ISSN 0025-0171 Hozzáférhető: <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00372/>

pdf/193-204.pdf [Megtekintve: 2020. 12. 15.]

2. VARJÚ Elemér. Az Iparművészeti Múzeum ex-libris kiállítása (Első közlemény). == Magyar Könyvszemle Ú. f. 11. (1903) 3., p. 235–236. ISSN 0025-0171 Hozzáférhető: <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00120/pdf/234-246.pdf> [Megtekintve: 2020. 12. 15.]
3. ROZSNYAY V. H. Kálmán. Újabb magyar ex librisek. == Magyar Iparművészet, 7. (1904), 5., p. 232–234. ISSN 1217-839X Hozzáférhető: http://epa.oszk.hu/01000/01059/00040/pdf/1904_05_232-234.pdf [Megtekintve: 2020. 12. 15.]
4. ROZSNYAY V. H. Kálmán. Ex libris. == Magyar Iparművészet, 5. (1902) 6., p. 265–267. ISSN 1217-839X Hozzáférhető: http://epa.oszk.hu/01000/01059/00030/pdf/1902_06_265-267.pdf [Megtekintve: 2020. 12. 17.]
5. DIAMANT Izsó. Előadás az ex librisről. == Könyvtári Szemle, 4. (1916) 2., p. 92.
6. VASNÉ dr. TÓTH Kornélia. Tudós ex libris gyűjtők, exlibrisológusok I. rész. == Kisgrafika, 54. (2015) 3., p. 2. ISSN 0209-6161 Hozzáférhető: http://epa.oszk.hu/03400/03468/00044/pdf/EPA03468_kisgrafika_2015_3.pdf#page=2 [Megtekintve: 2020. 12. 17.]
7. GALAMBOS Ferenc. A magyar ex libris irodalom bibliográfiája (1920–1970). Eger, 1972. 72 p. (Heves Megyei Könyvtár füzetei, 25.)
8. VASNÉ dr. TÓTH Kornélia. 60 éve történt...: A Kisgrafika Barátok Köre megalakulása (1959) a korabeli források tükrében. == Kisgrafika, 58. (2019) 1., p. 2. ISSN 0209-6161 Hozzáférhető: http://epa.oszk.hu/03400/03468/00060/pdf/EPA03468_kisgrafika_2019_1.pdf#page=2 [Megtekintve: 2020. 12. 15.]
9. Uo. 2–3. p.
10. A KBK Ideiglenes Intéző Bizottságának levele a belépni szándékozó gyűjtőtársakhoz. Budapest, 1959. április 14. [Gépirat, iktatószám nélkül] (Gyűjteményi lelőhelye: KBK Irattár)
11. Napjainkban a folyóirat szerkesztője Vasné dr. Tóth Kornélia.
12. SEMSEY Andor. XII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus. == Kisgrafika Értesítő, 7. (1968) 3., p. 506. ISSN 0452-0025
13. GALAMBOS Ferenc, szerk. A Kisgrafika Barátok Köre jubileumi évkönyve 1959–1969. Budapest: KBK, 1969. 6. p.
14. SOÓS Imre. Néhány mondat a FISAE-ről. == Kisgrafika, 39. (2000) 1., p. 6. ISSN 0209-6161
15. Uo.
16. LENKEY István. A23. FISAE kongresszus – Mönchengladbach '90. == Kisgrafika, 29. (1990) 4., p. 2. ISSN 0209-6161

17. Paul Pfister 1950-től gyűjtött ex librist, kb. 60 ezres kisgrafikai gyűjteményt hozva létre. Számos szakirányú írása jelent meg az ex librisek és alkalmi grafikák múltjáról, egyes területeiről, művészeiről. – VASNÉ dr. TÓTH Kornélia. A moszkvai Rudomino-könyvtár hungarika ex librisei hazai és nemzetközi kontextusban, Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, Gondolat Kiadó, 2015. p. 226–227. (Nemzeti Téka) ISBN 978-963-693-606-8
18. SEMSEY Andor. Kongresszus előtt. == Kisgrafika Értesítő, 9. (1970) 2., p. 674. ISSN 0452-0025
19. Réthy István és Stettner Béla levele Gerhard Kreyenberg úrhoz. Budapest, 1966. július 16. [Gépirat, iktatószám nélkül] (Gyűjteményi lelőhelye: KBK Irattár)
20. Semsey Andor jelentése a Képzőművészeti Szakszervezet számára. Budapest, 1968. július 22. [Gépirat, iktatószám nélkül] (Gyűjteményi lelőhelye: KBK Irattár)
21. 1968. július 12-én a Comóban megtartott közgyűlés fogadta el a vezetőség tagjait. – SEMSEY Andor. A FISAE == Kisgrafika Értesítő, 8. (1969) 2., p. 575. ISSN 0452-0025
22. SEMSEY (1968) i. m. 507. p.
23. SEMSEY (1970) i. m. 674. p.
24. RÉTHY István. Kongresszusi beszámoló. == Kisgrafika Értesítő, 9. (1970) 3., p. 724. ISSN 0452-0025
25. Galambos Ferenc levele Gábor Dénes könyvtárhoz. Budapest, 1970. november 14. [Gépirat, iktatószám nélkül] (Gyűjteményi lelőhelye: KBK Irattár)
26. SEMSEY (1968) i. m. 507. p.
27. A kongresszus résztvevői. Kisgrafika Értesítő, 9. (1970) 3., p. 743–745. ISSN 0452-0025
28. Korabeli országnevekkel megadva. A listán két személyt (Boris Bálent, Teresia Bálentova) tévesen szovjetnek jelöltek, valójában szlovákok, azaz Csehszlovákiából érkeztek.
29. A résztvevők hivatalos, újságban is közölt listája több ponton eltér a Réthy beszámolójában említett számadatokkal, például Réthy mindössze 144 fővel számolt. RÉTHY (1970) i. m. 724. p.
30. GALAMBOS Ferenc, szerk. Az exlibris művészei: Fédération Internationale des Sociétés d'Amateurs d'Exlibris, II. kötet, Budapest: KBK, 1970.
31. Stettner Béla és Semsey Andor levele a grafikusokhoz a XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus alkalmából adandó ajándékmappában való részvétel ügyében. Budapest, 1970. január [Gépirat, iktatószám nélkül] (Gyűjteményi lelőhelye: KBK Irattár)
32. RÖDEL, Klaus. Det europæiske exlibris af i dag (udenfor Skandinavien): Das heutige europäische Exlibris (ausserhalb Skandinaviens). == Nordisk Exlibris Tidsskrift 22. (1970) 3., p. 1–17. [A külső borítón ünnepi szöveg: Ein Gruss an den 13. Internationalen Exlibriskongress 5–8. November 1970 in Budapest von der dänischen Exlibrisgesellschaft (D.E.S.): Az 1970. november 5–8. között megtartandó budapesti XIII. Nemzetközi Exlibris Kongresszus tiszteletére kiadja a Dán Exlibris Egyesület (D.E.S.)]
33. b. v. zs. Kisgrafikák seregszemléje. Ex libris gyűjtők kongresszusa == Népszava, 98. (1970) 247., p. 8. ISSN 1418-1649 Hozzáférhető: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Nepszava_1970_10/?pg=179&layout=s [Megtekintve: 2020. 12. 18.]
34. ESZTERGOMI László. Kiállítás ex librisekből. Humor, pikantéria, művészet == Magyar Hírlap, 3. (1970) 303., p. 6. ISSN 1786-478X Hozzáférhető: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarHirlap_1970_10/?pg=409&layout=s [Megtekintve: 2020. 12. 18.]
35. Nemzetközi ex libris kongresszus Budapesten. == Magyar Nemzet, 26. (1970) 262., p. 13. ISSN 0237-3793 Hozzáférhető: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarNemzet_1970_11/?pg=72&layout=s [Megtekintve: 2020. 12. 20.]
36. CSÓÓR István. Meskó Anna és Póka György kisgrafikai kiállítása Gyulán == Békés Megyei Népiújság, 25. (1970) 262., p. 8. ISSN 0133-0055 Hozzáférhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/BekesMegyeiNepujasag_1970_11/?pg=67&layout=s [Megtekintve: 2020. 12. 20.]
37. GALAMBOS (1972) i. m., 57–58. p.
38. Részvételi jegy: XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus. Budapest, 1970. XI. 5–8. (Gyűjteményi lelőhelye: Semsey-hagyaték, magángyűjtemény); Programfüzet: XIII. Nemzetközi Exlibris Kongresszus. Budapest, 1970. XI. 5–8. (Gyűjteményi lelőhelye: Semsey-hagyaték, magángyűjtemény)
39. SEMSEY Andor. Kongresszus után, Kisgrafika Értesítő, 9. (1970) 3., p. 742–743. ISSN 0452-0025 (Végül Dánia rendezte meg a kongresszust 1972-ben Helsingørben, Klaus Rödel elnökletével.)
40. GALAMBOS Ferenc. A budapesti XIII. Nemzetközi Ex Libris Kongresszus. == Magyar Könyvszemle, 87. (1971) 2-3., 220–224. ISSN 0025-0171 Hozzáférhető: http://epa.oszk.hu/00000/00021/00282/pdf/MKSZ_EPA00021_1971_87_02-03_197-232.pdf#page=24 [Megtekintve: 2020. 12. 20.]
41. VASNÉ dr. TÓTH Kornélia. Múltunk neves ex libris gyűjtői: Lexikon. Budapest: Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület, 2019, p. 133. ISBN 978-615-00-3710-3

42. NYIREŐ István, szerk. Régi magyar exlibrisek 1521–1900: leíró katalógus. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1970. p. 3.
43. TÓTH Hajnalka. Lippóczy Norbert ex libris gyűjteménye == Herman Ottó Múzeum évkönyve. 44. (2005), p. 683., ISSN 0544-4225 Hozzáférhető: http://epa.oszk.hu/02000/02030/00037/pdf/HOM_Evkonyv_44.pdf [Megtekintve: 2021. 01. 01.]
44. LIPPÓCZY Norbert, összeáll. Szőlő és bor az ex libriseken. Budapest: Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 1970. 64 p.
45. GALAMBOS (1971) i. m. 221. p.
46. Uo.
47. Nemzetközi exlibris pályázatok == Kisgrafika Értesítő, 9. (1970) 1., p. 661–665. ISSN 0452-0025
48. RÉTHY (1970) i. m., 725–726. p.
49. VASNÉ TÓTH Kornélia. Kultúrtájak – A magyar világörökség, emlékhelyeink ex libriseken. == Tér(v)iszonyok és térkép(zet) ek. Budapest: Bibliotheca Nationalis Hungariae, Gondolat Kiadó, 2014. p. 196–206. (Bibliotheca Scientiae et Artis sorozat 6. rész) ISBN: 978-963-200-624-6, ISSN 2062-2279
50. VASNÉ TÓTH Kornélia. Ex libris és képkultúra: Modern magyar ex librisek. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, Kossuth Kiadó, 2016. p. 212. ISBN 978-963-09-8443-0
51. Uo.
52. Elhunyt a Petz-házaspár. == Kisgrafika, 45. (2006) 3., p. 9. ISSN 0209-6161; SOÓS Imre. Maori leány a Notre Dame előtt. Kisgrafika 47. (2008) 2., p. 10. ISSN 0209-6161
53. VASNÉ (2015) i. m. 231. p.
54. VASNÉ (2016) i. m. 202. p.
55. GALAMBOS Ferenc. Exlibris kiállítások. == Kisgrafika Értesítő, 9. (1970), 3. p. 736–737. ISSN 0452-0025
56. Uo. 737.
57. Uo. 738.
58. EBERGÉNYI Tibor. Exlibris művészet a két világháború között: Kamarakiállítás az egri Megyei Könyvtárban == Kisgrafika Értesítő, 9. (1970), 3., p. 749. ISSN 0452-0025
59. RÉTHY (1970) i. m. 726. p.
60. Galambos Ferenc levele Ebergényi Tibor egri könyvtárigazgatóhoz. Budapest, 1970. november 17. [Gépirat, iktatószám nélkül] (Gyűjteményi lelőhelye: KBK Irattár)
61. RÉTHY (1970) i. m. 727. p.
62. SEMSEY (1970) i. m. 741. p.
63. Hírek. Kisgrafika Értesítő, 10. (1971) 1., p. 802–803. ISSN 0452-0025; Hírek. Kisgrafika Értesítő, 10. (1971) 2., p. 853–855. ISSN 0452-0025
64. MANTERO, Gianni. IL XIII° Congresso Internazionale dell'Exlibris (Budapest – 5–9 Novembre 1970). == Notiziario B. N. E. L., Bianco e Nero Exlibris 7. (1971) 18–19., p. 1–6.
65. Előszó == Kisgrafika. A budapesti „Nemzetközi kisgrafika és exlibris kiállítás” alkalmából tartott nemzetközi gyűjtőtálalkozó ajándék-mappája, Budapest: Kisgrafika Barátok Köre, 1970. p. [1.]

Beérkezett: 2021. január 2.

Könyvkölcsönző automata Debrecenben

A Méliusz Juhász Péter Könyvtár új szolgáltatást biztosít március 8-tól beiratkozott olvasói számára annak érdekében, hogy a kölcsönzés lebonyolítása a koronavírus-járvány idején is biztonságos legyen. A könyvtárból előzetesen kikért dokumentumok átvétele és visszaadása az új eszközzel személyes találkozás nélkül történik, emellett – mivel az automata (locker) a könyvtár épületén kívül, a bejárat előtt helyezkedik el – a könyvtár nyitvatartási idejétől függetlenül bármikor használható.

(Forrás: KATALIST, 2021. március 10.)